

Зіневич Віта Миколаївна

Синтез традицій і новацій у сучасному писанкарстві України

У статті розкрито особливості українського писанкарства на сучасному етапі. Проаналізовано зміни у традиційному декорі писанок та новаційні прийоми у писанкарстві. Зазначено, що тяглість традицій має позитивний вплив на етнічну ідентичність, зміцнює комунікативні зв'язки між поколіннями, сприяє передачі життєвого досвіду.

Ключові слова: писанка, традиції, сучасність, дряпанка, мальованка.

Зіневич В.Н.

Синтез традиций и новаций в современном писанкарстве Украины

В статье раскрыты особенности украинского искусства росписи писанок на современном этапе. Проанализированы изменения в традиционном декоре писанок и новаторские приемы расписывания писанок. Указано, что преемственность традиций имеет положительное влияние на этническую идентичность, укрепляет коммуникативные связи между поколениями, способствует передаче жизненного опыта.

Ключевые слова: писанка, традиции, современность, царапанка, малеванка.

Vita Zinevich

Synthesis of Traditions and Innovations in Modern Easter Egg Decorating in Ukraine

The article explores the features of the art of Ukrainian Easter eggs decorating at present stage. It analyses the changes in traditional Easter eggs decorating and innovative techniques in egg decoration. It is noted that the continuity of traditions influence positively the ethnic identity, improve communication between generations, and encourage share in life experience.

Key words: pysanka (decorated with different patterns and colours egg), traditions, modernity, driapanka (scratched egg), maliovanka (painted egg).

Наша країна змінюється стрімкими темпами. Змінюється життя людей та суспільства загалом, ставлення до власної культури, зокрема зростає зацікавленість народними традиціями. Так, невід'ємною складовою культурної спадщини нашого народу є традиція писанкарства. Найдавніший зразок декорованого яйця, знайденого на території України, археологи датують X ст. Дослідження етнографів, археологів свідчать про те, що розписування, фарбування, декорування яєць були дуже поширені на теренах України. Без традиційної писанки важко собі уявити свято Великодня в нашій країні.

Серед різноманітних традиційних технік декорування яєць найбільш поширеними є такі:

- крапанка — нанесення воскових плям за допомогою свічки на кожний колір перед використанням іншого, при цьому яйце фарбується природними або штучними барвниками;

- писанка — нанесення традиційних орнаментальних символів та їх поєднань воском за допомогою писачка на шкаралупу яйця та поступове фарбування шляхом перекриття кольорів від більш світлого до темного;

- шкрябанка (дряпанка) — продряпування голкою зображення на пофарбованому в один колір яйці; для підсилення яскравості зображення шкаралупа яйця фарбується у більш темні кольори;

- мальованка — нанесення фарбою за допомогою пензлика на поверхню яйця різноманітних розписів.

Традиційно для фарбування використовували відвари з природних матеріалів. Як зазначає М.А. Кириченко, «фарбувалися писанки рослинними фарбами (навари лушпиння цибулі, листя, різноманітного коріння, кори дерев, зокрема дуба), органічними речовинами тваринного походження» [3].

Але за радянського періоду відбувся розрив у тяглість традицій писанкарства. Так, М.А. Кириченко розповідає: «У 20–30-х роках XX століття, у часи войовничо-атеїстичної пропаганди, писанки були зараховані до шкідливих культових атрибутів, а ті, хто їх виготовляв, заслужували зневаги, висміювання, а пізніше — покарання» [3]. Традиція розпису писанок поступово припинилася по всій території України, за винятком віддалених карпатських сіл.

У 60-х роках ХХ ст. відновлюється інтерес до народного мистецтва, зокрема й до писанкарства. У наступному десятилітті писанки з'являються на виставках як твори народного мистецтва, поширюючи та відновлюючи традицію писанкарства. У 80-х роках до художньої спадщини писанкарства звертаються професійні художники, народні майстри старшого покоління.

За часів незалежної України ми спостерігаємо відродження і розквіт писанкарства. Окрім традиційного декорування яєць, у сучасному писанкарстві України існують різноманітні декоративні техніки: плетіння бісером, різьблення дерев'яних, виготовлення скляних та керамічних яєць тощо. Сучасні майстри природні барвники використовують не часто, оскільки це потребує зусиль із знаходження потрібних матеріалів та часу для їх виготовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що мистецтво писанкарства набуває свого розквіту у синтезі народних традицій та проблем сучасності. Зокрема, писанкарство використовують у арт-терапії, оскільки кожна писанка унікальна, і її декор відображає не тільки глибинні традиції народу, а й індивідуальність майстра. Так, Ю.О. Дикуха зазначає: «Використання писанкарства в сучасній естетотерапії створює етнокультурну основу для розвитку духовності людини, незважаючи на її вік та стать. Писанки — це важлива складова української культури та народних традицій, яка формує почуття належності до свого народу, його традицій, мистецтва, історії. У дітей виготовлення писанок розвиває не лише художню творчість, а й увагу, пам'ять, естетичні смаки, формує шанобливе ставлення до праці, народних ремесел, вчить пишатися етнонаціональними традиціями. Під час спільного написання писанок різними поколіннями налагоджуються комунікативні та духовні зв'язки між генераціями, відбувається обмін життєвим досвідом, думками й почуттями» [1].

Талановитим майстром-писанкарем, який експериментував з природними барвниками, був Тарас Городецький (1964–2006). У листі до Сашка Опарія, наведеного Вірою Манько у книзі «Світ у писанках Тараса Городецького», він пише: «А взагалі з натуральних барвників виходять гарні писанки, але дорогі — бо трави треба багато. І ніхто їх не оцінить. Зате такі писанки не бояться води і не вигорають» [4]. Тобто знання властивостей традиційних та сучасних барвників дає змогу розрізняти, як виглядає природний барвник на шкаралупі, а як — його хімічний аналог. Звичайно, сучасні фарби полегшили роботу майстрів зі створення писанок, зокрема, збільшилась і кольорова гама, що сприяє створенню нових шедеврів.

Також Тарас Городецький одним з перших почав експериментувати з давньою технікою «травлення кислотою». Так, є писанки, виготовлені у техніці травлення з використанням фарб, а для окремих зразків залишено природний колір шкаралупи яйця. Нюанси кольору, що досягаються при виконанні декору яйця, роблять зображення вишуканим.

Підкреслюючи мистецьку цінність творів Тараса Городецького, доцент Львівської національної академії мистецтв З. Шульга пише: «Творчості Тараса характерні феноменальні пошуки, що були досить плідними, велике розмаїття сюжетів, створення цікавих художніх образів. Як приклад можна навести роботи, виконані у другій половині 90-х років ХХ століття. У цей час він застосовує такий оригінальний метод творення писанок, як травлення непокритих восковим резервом частин розпису оцтовою кислотою, замість занурення у кольорові кислотні барвники. В кінцевому результаті однотонна поверхня яйця ставала вкритою неглибоким візерунковим рельєфом, що надавало їй особливо вишуканої краси. Згодом перед розписом писанок таким способом Тарас зафарбовував яйця у рослинних барвниках, що урізноманітнювало і значно збагачувало мистецьку цінність його творів» [4].

Новітні матеріали та технології значно розширюють використання традиційного писанкарства, надають йому нових форм та образів. Так, у 2016 р. компанією «Люм'єр» було представлено величезну світлодіодну писанку (рис. 1). Її розмір — 6 м заввишки та 4,5 м у діаметрі — неабияк вразив глядачів. Загалом було використано 18 400 світлодіодів. Для створення візерунків застосовано гірлянди «String Light» і мотузки «Ropelight». Оскільки у виготовленні конструкції застосовано низьковольтні гірлянди потужністю у 24 Вт, така писанка вважається

Рис. 1. Писанка. Компанія «Люм'єр». Світлодіоди. 2013. 6х4,5 м. Чорноморськ, Україна

безпечною для оточуючих і може встановлюватися у зоні доступу людей.

Зверненням до образу традиційної писанки цікавий поки що не реалізований проект компанії «Архіматика» архітектора Олександра Попова. Запропонована ним 44-поверхова будівля для міста Києва має форму яйця та світлодіодне освітлення фасаду у вигляді змінних традиційних орнаментів української писанки. Імпонує, що автор бачить розвиток сучасного міста саме з використанням народної спадщини України.

Кожного року відбуваються фестивалі писанок у різних містах нашої країни. Вони не тільки відроджують традицію розпису великодніх яєць, але й спонукають до пошуку нових форм та розвитку цього традиційного мистецтва. Так, у Мукачеві в 2016 р. відбувся фестиваль шоколадних писанок, де були представлені експонати як звичайного розміру, так і до метра заввишки.

Традиційно надихав глядачів VII Всеукраїнський фестиваль писанок на Софійській площі міста Києва «Folk Ukraine». У 2017 р. він об'єднав 585 митців, що представили писанки з авторськими композиціями у різноманітних техніках. Серед учасників приємно відзначити і випускників Київського університету імені Бориса Грінченка: Богдана Шевченка, Ганну Дегтерьову, Стеллу Лясоту. Варто наголосити, що мистецький твір, представлений Богданом

Рис. 2. Мась Оксана. Погляд у вічність. 2010. Мозаїка з писанок (15 000 яєць). 7х7 м. Софія Київська, Київ, Україна

Шевченком, був найбільшим, виконаним у техніці «шкрябанка», на фестивалі.

Доречно згадати і творчість одеської мисткині Оксани Мась, яка деякі свої роботи буквально складає з пофарбованих дерев'яних писанок. Так, на створення величезного мистецького проекту — копії Гентського вітваря братів Яна та Губерта ван Ейків заввишки 92 метри і завширшки 134 метри було використано понад три мільйони розписних яєць. Фрагменти даного проекту були представлені на 54-му та 55-му Венеційському бієнале. Можемо насолоджуватися витвором художниці й у Києві. У національному заповіднику «Софія Київська» експонується подарований мисткинею твір «Погляд у вічність» із зображенням Діви Марії. Композицію виконано з 15 000 розписаних вручну яєць (див. рис. 2). Твори художниці є яскравим прикладом поєднання традицій писанкарства і сучасних візуальних практик.

У багатьох музеях зберігаються колекції давніх писанок. Зокрема, Львівський музей етнографії та художніх промислів України налічує понад 11 000 екземплярів з 20 областей України. З жовтня 1987 р. працює єдиний у світі Музей писанки у місті Коломиї (див. рис. 3). Його експозиція із шести тисяч яєць базується на колекції писанок Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини і Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського.

Відомий український етнограф Іван Макарович Гончар приділяв велику увагу цим народним мініатюрам, що, зокрема, засвідчують рядки з його листа: «35 років подорожей по Україні, а їздив я частіше навесні і старався потрапити на Великдень до церкви з тим, щоб побачити це багатство писанок по регіонах нашої України. Я завжди відвідував посвяту писанок і крашанок з тим, щоб узнати, в кого можна придба-

Рис. 3. Шумин Ігор. Музей писанки в Коломиї, 2000. 13,5х10 м. Коломия, Україна

ти найкращу писанку. Мабуть, ніхто не зібрав стільки писанок з усіх регіонів України з метою їх регіонального дослідження...» [4]. Колекція писанок, що створювалась Іваном Макаровичем Гончаром протягом середини 1950-х — кінця 1960-х рр., нараховує 392 екземпляри. На даний момент колекція зберігається у Музеї Івана Гончара у місті Києві. У 2017 р. співробітницями музею, майстринями Ларисою Головню та Надією Білоткач були відтворені писанки різних регіонів України з колекції музею та представлені в анімаційному фільмі, що розкриває писанкове багатство нашої країни.

Українські писанки можна побачити за межами нашої держави: в Лондонському королівському музеї, в музеях Праги і Кракова. У місті Вегревіль (Канада) представники української діаспори встановили десятиметровий пам'ятник писанці, прикрашений геометричним візерунком (див. *рис. 4*). Цей пам'ятник можна порівняти з писанкою, встановленою перед музеєм у Коломиї, проте окремої уваги заслуговує таке бережливе ставлення до традиції розпису писанок далеко за межами України.

Представники діаспори не тільки зберігають традицію писанкарства у своїх сім'ях, але й поширюють її у тому суспільстві, де живуть. Так, у Канаді функціонує українська скаутська організація «Пласт», одним із завдань якої є не тільки ознайомлення з технікою писанкарства, але й збагачення знань про історію розвитку цієї традиції, знання символіки, що використовується для розписів, поєднання певних орнаментальних мотивів.

Багато років зберігав та поширював традицію розпису писанок доктор філософських наук Ігор-Ярема Масник з Чикаго. Зберігаючи традицію писанкарства, майстер передавав знання техніки розпису своїм учням. Надихнувшись колекцією Музею писанкарства в Коломиї, Іван-Ярема Масник подарував і свої шість писанок, поповнивши колекцію музею.

Рис. 4. Цимбалюк Павло. Без назви. 1974. Алюміній. 12 м. Вегревіль, Канада

Продовжує традицію розпису яєць українка, що народилася і проживає у Нью-Йорку — Софійка Зелік. Мисткиня влаштовувала виставки писанок в Українському музеї Нью-Йорка, де не тільки демонструвала свої твори, але й ділилася мистецтвом створення писанки з усіма бажаними. Експонувалися вироби Софії Зелік і в Українському інституті Америки, музеї Метрополітен, в одному з будинків сенату США. Майстриня так характеризує свою діяльність: «Я пишу писанки, щоб продовжити традицію нашого давнього ремесла. Я вважаю себе малою часткою того споконвічного процесу, який дозволив народним традиціям існувати протягом довгої і бурхливої історії нашого народу. Мене цікавить не лише мистецтво писанки, але і його духовний аспект — традиція символіки й барв. Тому я ніколи не впроваджую власних і сучасних елементів у писанках чи кераміці, а лише відтворюю традиційні, інколи тисячолітньої давності, узори та символи» [6].

Отже, традиція писанкарства жива і набуває нових форм: то вона стає частиною картини, то елементом ландшафтного дизайну. Якою б вона не була, писанка залишається символом нашої традиції і нашого народу, що несе споконвічні символи буття від пращурів до нащадків.

ДЖЕРЕЛА

1. Дикуха Ю.О. Українське писанкарство і сучасна естетотерапія / Ю.О. Дикуха // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. — К., 2013. — № 1. — С. 54–59.
2. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2. / Запаско Я.П. (керівник авт. кол.), Голод І.В., Білик В.І., Кравченко Я.О., Лупій С.П., Любченко В.Ф., Мельник І.П., Чарновський О.О., Шмагало Р.Т. — Л. : Афіша, 2000. — 400 с.
3. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис : навч. посіб. / М.А. Кириченко. — К. : Знання-Прес, 2006. — 228 с.
4. Манько В. Світ у писанках Тараса Городецького / В. Манько. — Л. : Свічадо, 2009. — 128 с.
5. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М.Р. Селівачов. — К. : Редакція вісника «Ант», 2005. — 400 с.
6. Скуратівський В. Пише писанки бабуня, пише мама, пишу я / В. Скуратівський. — К. : Діор, 1993. — 48 с.
7. Українські писанки : альбом / [авт.-упоряд. Е.В. Біняшевський]. — К. : Мистецтво, 1968. — 94 с.